

הרב יעקב חיים סופר
ראש ישיבת "כף החיים"
כולל אברכים ומדרשיה לבנות

בענין מכירת חמץ

ניסן תשס"ד.

והבאת גם דברות הגאונים בעל שואל ומשיב שתיארה (סימן נ"א) ובעל אשל אברהם מבוטשאטש, והגאון בעל חשק שלמה ז"ל דכולהו סבירא להו שהמוכר גוף כלי החמץ לגוי אין צריך אחר הפסח להטבילם, ושכן מבואר בנוסח שטר המכירה של הגאון רבינו זלמן ז"ל, ובנוסח שטר המכירה של הגאון בעל מראה יחזקאל ז"ל מהונגריה שמוכרים לגוי גוף כלי החמץ, וגם בהגדה של פסח כמנהג עדן כתוב להדיא ימכור לנכרי הכלים שבהם החמץ וכו' והובא בספר טבילת כלים (דף ע"ט).

והוספת שבספר מכירת חמץ הנ"ל כתב לתרץ דכוונת רבינו הבן איש חי ז"ל היא על כלים הנמצאים לו לחנוני בחנותו שאינם כלי סעודה אלא עומדים למקח וממכר, וכלים אלו אינם צריכים טבילה, וכמו שכתב בשו"ת מנחת יצחק ח"א (סימן מ"ד) דכלים העומדים לצרכי סחורה אינם צריכים טבילה וכמפורש בבית יוסף יו"ד (סימן ק"כ), ועיין שם בט"ז (אות י') דכל שלא קנו לצורך סעודה אלא לחתוך קלפים וכיוצא אין צורך להטבילו, ואף שהרב איסור והיתר מחמיר וכתבו הט"ז והש"ך שם שיטבול בלא ברכה, מכל מקום הפרי חדש חלק עליו, וכתב בספר בינת אדם (סימן ס"ה) שבעת הצורך יש לסמוך על הפרי חדש, ועיין בדרכי תשובה שם (אות ע') שכתב ליישב מנהג העולם שמקילים לשתות בכלים שהמוכרים קלים ואינם מטבילין אותם, כי אצל השותה הכלי רק בשאלה, ואצל המוכר לא נתחייב בטבילה כיון שאצלו הם רק כלי סחורה והוא ובני ביתו אינם שותים בכלים אלו רק לפרקים דרך עראי, וכמו חנוני שאין הכלים שבחנותו נחשבים אצלו כלי שתיה כיון שלא קנה הכלים

א.

רבינו הגדול ראש הגולה הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל בספרו בן איש חי (ש"א פרשת צו אות ט') כה כתב: "מי שיש לו חמץ בחנותו, ואי אפשר לו לפנותו מחנותו למכרו לגוי שצריך למכרו בעודו בחנותו לגוי, יזהר למכרו כפי הדין שיקבל מן הנכרי ויאמר לו בפירוש שהוא מוכר לו כל החמץ שיש לו בחנותו, וגם הוא מוכר לו כל הכלים שמונח בהם החמץ, כי היכי דלא ליהוי ככליו של מוכר ברשות לוקח דלא קנה" עכ"ל"ק.

וכתבת אתה ה"י שראית בספר מכירת חמץ (פרק י"ט) שהביא שיש שהקשו על דברי רבינו הבן איש חי ז"ל שהרי כתב בספר חכמת אדם (כלל ע"ג אות ג'): "ישאל שמכר כליו לנכרי וחזר ולקח ממנו צריך טבילה, ולפי זה כשמוכר היורות לגוי בערב פסח משום חמץ צריך טבילה לאחר הפסח, ולכן מוטב שלא למוכרם", והובא בפתחי תשובה יו"ד (סימן ק"כ אות י"ג), ובזבחי צדק שם (אות ע"ה), ועוד פוסקים כתבו שלא ימכור גוף הכלים לגוי שהרי אחרי פסח יצטרך להטביל כלים אלו, עיין שם.

עוד כתבת שדעת רבותינו הגדולים בעל נודע ביהודה ז"ל (בפתחי תשובה הנ"ל), ובעל חתם סופר ז"ל (סימן ק"ח וק"ט), שאין למכור גוף הכלים ורק יש למכור החמץ הבלוע בכלים כדי שלא יצטרף להטביל הכלים אחר הפסח, וכך גם דעת רבינו הגדול הגר"א ז"ל עיין בספר מעשה רב השלם (סימן קפ"א דף ר"ו) ומה שהובא שם מתוספת מעשה רב (אות מ"ז) ומספר כתבי הצדיק ר"ז מסלאנט (דף קי"ב).

הזכיר גם זאת, אלא שמע מינה שדעתו ז"ל כדעת הרבים שכלי הנמכר לגוי במכירת כלים דפסח — אין צריך לחזור ולהטבילו אחר הפסח, מכל הני טעמי תריצי שביארו גדולי האחרונים נ"ע וטעמם ונימוקם עמם וכפי מנהג בית ישראל וכאשר כתבנו בדברינו כאן ודוק. [ועיין לקמיה בדברי הגאון שדי חמד ז"ל וצריך לכאן].

ולדחות ולומר שמרן ז"ל דיבר דוקא באותם כלים שאינם צריכים טבילה כגון כלי עץ, הוא דוחק לענ"ד, חדא שהרי בסוף דבריו כתב כן על כלי נסרים דהיינו כלי עץ כנ"ל, ואם גם ברישא מרן ז"ל מדבר בכלי עץ, יוצא דאיכפל תנא לאשמועינן אותו הדבר בכדי וללא צורך.

ותו אם רק בכלי עץ דיבר מרן ז"ל, היה לו למרן ז"ל לכתוב זאת במפורש, וכבר לימדנו להועיל הגאון חיד"א ז"ל בספרו מחזיק ברכה יו"ד (סימן פ"ז סוף אות ד): "אם אמרו דהפוסקים צריכים לפרש דבריהם, על אחת כמה וכמה מי שדרכו לפרש והוא אחרון מרן ז"ל" ע"ש, ועיין בזה בחיבורי ברכי נפשי ח"ב (דף פ"ד), ובחיבורי וזאת ליהודה (דף כ"ג), ובחיבורי שלום יעקב (סימן א' דף י"ז) וצריך לכאן.

ועוד ילמד עליו רעו הרמ"א ז"ל בהגהה שם, שכתב שיש לעשות כן דהיינו למכור לגוי הכלים שמניחים בהם הקמח כל השנה, וכן הכלים שמניחים בהם פת כל השנה כנ"ל, ואטו רק בכלי עץ היו מניחים הקמח, אתמהא. [ודברי המגן אברהם שם (אות י"ח) רק על כלי הפת ודוק].

אלא שמע מינה דלא שניא ובכל הכלים דברו מרן ז"ל ורמ"א ז"ל, ואמרו שימכרו גוף הכלים לגוי, ולא הם ז"ל ולא נושאי כלי השלחן ערוך שם לימדונו שאחר הפסח יטבילו הכלים, ושתיקתם דיבור שאין צורך להטביל הכלים ודוק.

ורבינו הגאון התח"מ ז"ל בספרו שדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן ט' אות כ"ז) כתב דהוא עצמו ז"ל היה נוהג כמה שנים למכור גוף הכלים לגוי, עד שראה שדעת גדולי ישראל

בשבילו ובשביל בני ביתו רק לצורך העסק, עכ"ל.

ומבואר שכלים של חנוני אינם צריכים טבילה, ובוה מיירי הבן איש חי שדווקא כלים אלו אמר שיכול למכרם לגוי ולא יצטרך להטבילם כלל, מה שאין כן בכלים של בעל הבית בזה לא כתב הבן איש חי שימכרם ממש, אלא לוקח חמץ ומגביהו הגוי, או משלם לו כסף ומוכר לו החמץ בקנין כסף ומשיכה ואין צורך להגיע לקנין חצר, כיון שבעל הבית אין לו הרבה חמץ, אבל באמת אם בעל הבית מכר את גוף כליו יצטרך להטבילם אחר הפסח, ואתי שפיר דברי רבינו הבן איש חי ז"ל.

עד כאן מדברין ידידי נפשי ה"י, ושאלת מה דעתי בענין, ואני מוקף בחבילי טרדין ל"א, ואכתוב הנלע"ד בס"ד.

ב.

הנה לפום ריהטא יש מקום לתרץ ולהעמיד דברי רבינו הגדול בעל בן איש חי ז"ל, כאשר כתב בספר הנ"ל, אבל לענ"ד אין צריך לזה, כי בעיקר הדין לא ידעתי מנין זה שנקבעה הלכה שכלים הנמכרים הם עצמם לגוי במכירת חמץ דערב פסח — חייבים הם בטבילה אחרי הפסח, דאף שכן כתבו גאונים רבים ושלמים ע"ה כנ"ל, מכל מקום הלא יש גם פוסקים רבים חולקים ומקילים, וכדבעינן למימר לקמן בס"ד.

בס"ד ראיתי לנכון לפתוח בדברי מרן ז"ל בשלחנו הטהור או"ח (סימן תמ"ב סי"א): "עריבות שלשין בהם חמץ, אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפו, וצריך ליתנן במתנה לגוי עד לאחר הפסח, או לטוחן בטיט, והוא הדין לבצק שבכלי נסרים שאינו יכול להוציאו", והוסיף רמ"א ז"ל בהגהה: "וטוב לעשות כן בכלים שמניחין בהם קמח כל השנה, וכן בכלים שמניחים בהם פת כל השנה".

הרי שמרן ז"ל אומר שיתן במתנה לגוי את גוף הכלי, ולכאורה הרי יצטרך להטבילם אחר הפסח, ומדוע לא חש להא מרן ז"ל ומדוע לא

שלמה (יו"ד שם) מעיד שמנהג העולם למכור בערב פסח גוף הכלים, ועיין לו (שם ושם), טעמיו ונימוקו עמו להעמיד המנהג למכור הכלים לגוי ואין מטבילים אותם אחר הפסח ע"ש.

פוק חזי גברא רבה דרב גובריה ונפיש חיליה בהוראה, הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל דמעיד בגדלו וקרי ומכריו בקול דתקנה זו "לית מאן דחש לה ולא נהוג עלמא כן", וכבר ידעת כמה כוחו של מנהג ישראל גדול עצום ורב, ואם באנו לכתוב אין אנחנו מספיקים ואביא רק דוגמא אחת.

צא וראה למן ז"ל בשלחנו הטהור או"ח (סימן ש"כ סי"ח) שכה כתב: "חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדופנה שמוציאין בו היין, יש מי שמתיר אף על פי שאי אפשר שלא יסחוט, והוא שלא יהא תחתיו כלי דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה ומותר, וחלקו עליו ואמרו דאף על גב דלא ניחא ליה כיון דפסיק רישא הוא אסור, והעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברזא ארוכה חוץ לנעורת ואין יד מגעת לנעורת מותר, מידי דהוי אספוג שיש לו בית אחיזה, ולפי שאין טענה זו חזקה ויש לגמגם בה, טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב".

והנה המתיר הוא רבינו נתן בעל הערוך ז"ל כנודע, הסובר דפסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר, והיא סברה יחידאה, כי רוב ככל הפוסקים חולקים וסוברים דאסור וכנודע עיין שו"ת רדב"ז (החדשות סימן תשל"ט), ובספר אליה רבה (סימן של"ו אות ה') ועוד.

וכשמרן ז"ל ראה שמנהג העולם להיתר, לא בקש לבטל המנהג ולעוקרו, אלא כתב ללמד זכות על מנהג זה ב"טענה שאינה חזקה ויש לגמגם בה" כלשונו, וסיים טוב להנהיגם שלא יהיה כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב, וכנ"ל.

ומדכתב מרן ז"ל והשתמש בלשון טוב להנהיגם, הוי אומר שאינו מעיקר הדין, וכמו שמרן ז"ל עצמו לימדנו במקומות הרבה שכל

שלא ימכרו גוף הכלים כדי שלא יצטרכו טבילה אחר הפסח, ואחר כך סיים: "ויותר נראה שדעת הרב קול אליהו היא שאף שמכירת חמץ מכירה גמורה היא, מכל מקום כיון שבדעת הקונה והמוכר שלא יתקיים המקח הזה לעולם, לא נקרא שם בעלים הנכרי על הכלים הללו, ולא דמי למכירה גמורה ואין צריכים טבילה, וכן נראה דעת הגאון מהרש"ז בשלחן ערוך שלו שסידר למכור הכלים לגוי, ולא הזהיר לטובלם אחר הפסח וצ"ע".

ומתבאר בדבריו ז"ל שכך נהג מקדמת דנא למכור גוף הכלים ולא חזר להטבילם אחרי הפסח, ולא עלה על לבו הטהור לפקפק בהא, ורק אחר כך בראותו דעות רבותינו המחמירים נהג כן, ובודאי הוא מהיות טוב וגו', אבל הוא ז"ל גם טרח להעמיד המנהג למכור גוף הכלי ולא לחזור ולהטבילו אחר הפסח, ושכן כתבו כמה פוסקים, ושכן דעת הגאון רבינו זלמן ז"ל בשטר המכירה שכתב וכנ"ל.

ג.

ובאמת תחילה וראש צריך אתה לדעת כי כבר היה כן לעולמים, וזה רבות בשנים כשלש מאות שנה ויותר היתה תקנת ועד ארבע ארצות שבערב פסח כל המוכר כליו לגוי צריך להטבילם אחר הפסח, וכנדפס בקונטרס התקנות של רבינו הסמ"ע ז"ל וכאשר כתב זאת הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בתשובתו שבספר משכנות הרועים (סימן ז' אות ז' דל"ב ע"ב), ובספרו שו"ת האלף לך שלמה יו"ד (סימן קצ"ג) ע"ש.

אבל מנהג בית ישראל לא היה כן, ולא היה מי שחש לתקנה זו שאם מכר גוף כליו יחזור ויטבילם, וכלשון הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בתשובתו שבספר משכנות הרועים שם: "אף שבקונטרס הנדפס מתקן הסמ"ע ראיתי כן [שאחר הפסח יש להטביל הכלים שנמכרו לגוי], אבל כבר כמה שנים כתוב אצלינו [בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורה תליתאה ובנסמן בהגהות חכמת שלמה או"ח (סימן תמ"ח ס"ה)] שזה אינו, ולית מאן דחש להא, ולא נהוג עלמא כן", וכן בספרו האלף לך

(סימן כ' — כ"ג), ובחיבורי מנוחת שלום חלק שביעי (סימן א'), ובשאר חיבורי בארוכה וז"ב.

הרי לנו שהמנהג הפשוט היה שלא חשו לזה ולתקנת ועד ארבע ארצות ונקטו ונהגו דאף כשמכרו גוף הכלים לגוי לא הטבילום אחר הפסח, וכמו שהעיד הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל כנ"ל, ועוד רבים ושלמים מגדולי גאוני בתראי ז"ל מעידים מגידים שמנהג ישראל כך היה שאף על פי שמכרו בכמירת חמץ גוף הכלים לא חזרו והטבילום אחר הפסח, וכך היה המנהג פשוט בארץ ליטא ובארץ הונגריה וכדלקמן בדברינו בס"ד.

וראיתי בספר לקוטי צבי הנדפס בשנת תרכ"ב בעיר זלקווא (סימן כ"ג וכ"ד דף י"א) שהרב המחבר ז"ל האריך בענין זה מה שנהגו שלא להטביל הכלים אחר הפסח, ושלא דבריו לגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל וגם הוא השיבו לקיים המנהג ע"ש.

וכבר כתבנו שהגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל גם בתשובתו שבספר משכנות הרועים (סימן ז' אות ז' דל"ב ע"ב) עסק בזה ועיין שם טעמיו ונימוקיו עמו להעמיד המנהג שלא לחזור ולהטביל הכלים, והגאון המחבר ז"ל בעל משכנות הרועים שם, וכן בספרו נחלה לישראל (הלכה למשה סימן ל"ח), כתב: "הנזהר בזה תבוא עליו ברכה והמיקל יש לו על מה לסמוך". [והם התשובות שבספרו האלף לך שלמה וטוב טעם ודעת הנ"ל].

ד.

וזה לשון הגאון ערוך השלחן יו"ד (סימן ק"כ אות נ"ב): "ראיתי מי שאומר דבעת מכירת החמץ שמוכרים הכלים לגוי ואחרי הפסח לוקחים ממנו כנהוג דצריכים טבילה, ולי לא נראה כן, מפני שהכל יודעים שעושים כן מפני חומר איסור חמץ ולחומר בעלמא, דמן הדין אין עוברים על הכלים בכל יראה, והכל יודעים שאחר הפסח יחזרו לישראל ולא נקרא שם הגוי עליו, ולכן אינם צריכים טבילה, וכמדומה שכן המנהג פשוט ע"כ.

שרבותינו הפוסקים נוקטים לשון "טוב", לאשמועינן אתו דאינו מעיקר הדין ואין בזה חיוב אלא רק זהירות בעלמא לכתחילה, עיין למרן ז"ל בבית יוסף או"ח (ס"ס ח' ד"ה כתוב, וס"ס תמ"ה), ואה"ע (סימן קכ"א), וכן כתבו ב"ח או"ח (ס"ס קצ"ז), ואליה זוטא (סימן כ"ה אות ה'), ובספר יפה ללב ח"א (סימן כ"ה סוף אות י"ז) כתב: "כיון דלהדיא כתב "טוב" וכו', מבואר שהוא על צד הטוב ולא מדינא וזה פשוט", ועיין בארוכה בשו"ת כוכבי יצחק ח"ג (דרל"ה סע"ב) ע"ש.

וזה לשון הגאון המובהק מברודי ז"ל בשו"ת מחזה אברהם או"ח (סימן מ"ד דנ"ב ע"ד): "ומדכתב לשון טוב נראה שאין בזה חיוב רק זהירות בעלמא, וכמו שכתב ט"ז אה"ע (סימן קנ"ה סק"ט) ומדכתב טוב לבדוק משמע חומרא בעלמא, ועיין בבית יוסף אה"ע (סימן ק"ב וסימן קכ"א) שכתב דטוב להזהר משמע חומרא בעלמא, ובשו"ת חכם צבי (סימן י"ד) כתב כיון שמהר"ם כתב הלשון כי טוב משמע דרק עצה טובה בעלמא היא ולא חיוב והובא בפתחי תשובה חו"מ (סימן י"ד) וע"ש, והגאון מהרש"ם ז"ל בספר עין הרועים (דס"ח ע"ג) כתב: "פוסק שכותב לשון "טוב" להזהר משמע ודאי לכתחילה ככתוב בבית יוסף אה"ע (סימן קכ"א), וחלקת מחוקק ובית שמואל אה"ע (ר"ס ס"ו) ע"ש, ועיין בזה בארוכה בחיבורי שלום יעקב (סימן ט') וצ"ח לכאן.

וחושבני שהמעין הישר מבקש האמת הרבה ילמד לקח ויפיק תבונה איך צריכה להיות ההנהגה במנהגי ישראל, וילמד קל וחומר ומה באיסורי שבת דחמירי טובא שהרי אפילו באיסורי דרבנן דשבת יש להחמיר עיין סוכה (ט"ז ב') ובכל המצויין בחיבורי ברכי נפשי ח"ב (דף קנ"א) ע"ש, עם כל זה אף שהמנהג היה כנגד כמעט כל הפוסקים, מרן ז"ל לימד עליו זכות ב"טענה מגומגמת שאינה חזקה", קל וחומר על מנהגים שיש להם הרבה על מה שיסמוכו, שאין לבטלם ואדרבה יש לקיימם ולהעמידם, וכבר הארכתי בחיבורי הרבה בזה ולדוגמא עיין בחיבורי תפארת יצחק (קונטרס כוחו של מנהג) ובחיבורי מאמר יעקב

שפירא בעל בית לוי גאב"ד נאויי אלכס', וחתנו הגאון רבי מרדכי גאב"ד פסובל, זכר צדיקים לברכה, ובכל שטרי המכירות הנ"ל כתוב שמוכר גוף הכלים החמצים, וכן ראיתי בעוד שטרי מכירות לרבנן קשישאי, ונראה ברור שטעמם שכתבו כן כמו שכתבתי לעיל ופשוט" עכ"ל.

ואתה רואה שעם שהוא ז"ל ראה דברות גדולי גאוני בתראי ז"ל שהזהירו על פתגמא דנא שלא למכור במכירת החמץ גוף הכלים כדי שלא יצטרכו להטבילם אחר הפסח, מכל מקום מכמה טעמים העמיד מנהגם של ישראל שמוכרים גוף הכלים, וכמבואר בדבריו שם, והוסיף שזה טעמם של חכמי הדורות שמעולם ע"ה שלא העירו על זה מעולם, ופסק שאין צריך לחזור ולהטבילם אחר הפסח "ואין לגדוש הסאה" להחמיר להטבילם אחר הפסח כלשונו, וסיים שם עם מעשה רב ועדות נאמנה על רבנן קשישאי ועמם רבים ונכבדים מגאוני הדורות האחרונים גאוני ליטא ז"ל שהיו מוכרים גוף הכלים ולא חששו לכלום וכו"ל, ואתה דע לך.

ומצאתי לגאון המובהק מלומדיה ז"ל בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד (סימן כ"ד דכ"ה ע"א) שכה כתב בשטר מכירת חמץ דפסח המפורט שסידר שם: "ומוכרים כל מיני חמץ, ושקים, וכלים חמצים מכל מה שהפה יכול לדבר", הרי שגם הוא כתב שמכרו גוף הכלים. [ועיין מה שכתב בזה שם (סימן כ"ב בביאור אות ז') וצ"ב].

ה.

וכיוצא בזה ממש תראה לגאוני ההוראה הגדולים ע"ה מארץ הונגריה, שגם הם מעידים וכותבים כנ"ל.

הגאון המובהק בהוראה מטולטשווא ז"ל בשו"ת יד יצחק ח"ב (סימן קס"א) האריך בתשובתו בענין זה, והעיד בגדלו שנהגו העולם שלא להטביל הכלים שמכרו לגוי ומצא טעם למנהגם, ובסוף דבריו כה כתב: "אמנם כל זה לקיים וליישב המנהג שלא להטבילם אחר הפסח, ובאמת כן ראיתי גם בבית מר חמי

הרי שהגאון המפורסם בהוראה בעל ערוך השלחן ז"ל פסק בפשיטות שהכלים שנמכרו לגוי אינם צריכים טבילה וסיים: "שכך המנהג פשוט" ע"כ. [אף שכתב "וכמדומה", מכל מקום הבאים אחריו העתיקו בשמו שכתב שכך המנהג פשוט, ואנא קטינא קרינא עליה ומה ספיקות שלכם כך וכו', דאכן כדבריו כן האמת שהמנהג בתפוצות ישראל כך היה שלא חזרו להטביל הכלים שנמכרו לגוי וכדלקמן].

והגאון מליטא, ובסוף ימיו בעיר ריגא בלטביה, מר ניהו רבה רבי משה שפירא ז"ל בספרו תבואות שמש (סימן צ"ז דפ"א ע"ב) נשאל בזה שאם מוכרים הכלים החמצים או יצטרכו טבילה אחר הפסח, ואם כן עדיף לכתוב בשטר המכירה שמוכר רק החמץ הדבוק בדופן הכלים אבל לא גוף הכלים, ועל זה השיב: "מכירת החמץ שבדופני הכלי ולא גוף הכלי היא מכירה שאינה הווה, והיא מכירה גרועה, לעומת זה מכירת גוף כלי החמץ היא מכירה טובה, ונראה שזה היה טעם חכמי הדורות שמעולם שכתבו בשטרי המכירה שמוכרים גוף הכלים, ומה שהגאוני האחרונים חששו שבמכירת כלי החמץ יוצרכו טבילה יש לדון בזה", ועיין שם שהאריך בטעמים ונימוקים מדוע אין לחוש להצריכם טבילה עש"ב.

ובסיום דבריו כה כתב: "ולפי דברי [הריטב"א עבודה זרה (ע"ה ב') והרב המאירי שם] והר"ן שם בדעת הרמב"ם המובאים בכסף משנה הלכות מאכלות אסורות (פי"ז ה"ד) דכל עיקר טבילת כלים אינו אלא מדרבנן, ודאי שאין לגדוש הסאה להצריך טבילת כלים באלו הנמכרים בפסח שאינו כמעשה שהיה ומאחר שכל עיקרו אינו אלא מדרבנן. [א"ה יח"ס: ובישועות יעקב או"ח (סימן תק"ט אות ד') כתב שדעת רוב הפוסקים דטבילת כלים מדרבנן ע"ש, ונתבאר במקומו בס"ד].

ויש בידי שטרי מכירת חמץ שמסרו לי ידידיי הגאוני מוהר"ר משה יואל הכהן גאב"ד אניקשט בעל ראשי בשמים, ומוהר"ר אליה דוד רבינוביץ תאומים האדר"ת אב"ד פונוביז' ואחר כך ירושלם, והגאון רבי לוי

עוד הביא לנו מעשה רב על גדולי עולם המעניקים חמה בקומתם, ארזי הלכנון אדירי התורה, הגאון רבי מרדכי בנעט ז"ל, ובנו הגאון רבי ישעיה ז"ל, וחמיו בעל שמן רוקח ז"ל זיע"א, שאף על פי שמכרו הכלים לגוי, מכל מקום אחר הפסח לא היו מטבילים הכלים הללו שמכרו לגוי, ואין לך מעשה רב גדול מזה, ואין בודקים מן המזבח ולמעלה. [הגאון מהרש"ם ז"ל בהסכמתו לספר מגן אבות של הגאון רבי מרדכי בנעט ז"ל כתב: "הגאון האמיתי רבן של כל בני הגולה מוה"ר רבי מרדכי בנעט ז"ל, ומודעת דעת מפי רבנים זקנים אשר כל חכמי דורו נמנו וגמרו והעידו עליו שהיה גדול בדורו כמו רבינו תם בדורו, ועוד כהנה וכהנה עמדי", ואני קבלתי מת"ח זקן ז"ל שהוא עצמו שאל לגאון הרוגי צובי ז"ל מי לדעתו גדול האחרונים ותשובתו היתה: "הגאון רבי מרדכי בנעט זצ"ל". ועל הגאון בעל שמן רוקח ז"ל הבאתי שתיארוהו בתואר רשכבה"ג, בחיבורי הנכחי לקמן (סימן ט"ז) זיע"א].

וכן הגאון מבואניהד ז"ל בשו"ת פרי השדה ח"ג (סימן כ"ו די"ד ע"א) כתב: "לענין להטביל הכלים אחר הפסח — כיון דגם כלי מתכות מדינא אינם צריכים טבילה שהרי באמת לא היה המכר שיתקיים לעולם, ולא נקרא שם הבעלים הגוי אם כן אפילו אם מחמירים להטביל כלי המתכות בלא ברכה, וכלי זכוכית ופורצליין לאחר הפסח אינם צריכים טבילה כלל".

ושם משמע דמעיקר הדין שום כלי אין צריך טבילה אחר הפסח אפילו כלי מתכות, וכלשונו: "ובפרט שבאמת לא היה צריך למכור גוף הכלים רק היה צריך למכור החמץ שנדבק בהם, ואם כן אם מכר גוף הכלים ממש הוא ליה מקח טעות ואינם צריכים טבילה, ורק הואיל ונפק מפה קודשו דרבינו החתם סופר ז"ל שצריכים טבילה על כן כלי מתכות יטביל בלא ברכה" עת"ד ע"ש, ועיין בהגהות שם שרמז להרבה דברי אחרונים בזה ואכמ"ל.

וגם אתה ידידי הי"ו כתבת והבאת פוסקים הרבה שכתבו שאין צורך להטביל הכלים

הגאון רבי ישעיה בנעט זצ"ל שלא נהגו להטביל הכלים אחר הפסח, ומן הסתם ראה כן גם בבית אביו מרן הגאון מאור הגולה מוה"ר מרדכי בנעט זצ"ל, וכן בבית חמיו מרן מאור הגולה הגאון בעל שמן רוקח זצ"ל, ובודאי מי שחושש לדברי הגאונים דמצריכים טבילה תבוא עליו ברכה, אבל למכור החמץ הדבוק בדופני הכלים בזה לא נתקררה דעתי, דבזה לא נתפס קנין וקרוב להיות דבר שאין בו ממש, ולכן מי שחושש לחומרא זו ימכור הכלים עצמם ואחר הפסח יטבילם".

והרבה למדנו מדבריו ז"ל, חדא דהמנהג הפשוט של בית ישראל שאחר הפסח לא חזרו והטבילו הכלים שמכרו לגוי במכירת חמץ, וזה להדיא כעדות שאר רבותינו דעיל (אות ג') שכן נהגו בית ישראל שלא להטביל הכלים, והוא העמיד מנהגן של ישראל.

ותו שלהטביל הכלים אחר הפסח אינו אלא חומרא למי שחושש לדבר המחמירים ותבוא עליו ברכה כדבריו ז"ל, הרי שאינו מעיקר הדין אלא חומרא וחששא בעלמא.

ואכן המודקדק בדברי בעל חכמת אדם ז"ל יראה ויווכח שלא מעיקר הדין אמר דבריו, אלא חומרא בעלמא נקט, שהרי כך כתב שם: "ישראל שמכר כליו לנכרי וחזר ולקח ממנו צריך טבילה, ולפי זה כשמוכר היורות לגוי בערב פסח משום חמץ צריך טבילה לאחר הפסח, ולכן טוב שלא למוכרם", ולשון זה "ולכן מוטב שלא למוכרם", מעיד שאינו מעיקר הדין אלא עצה טובה קא משמע לן, וכדכתב בשו"ת הגאון רבי עקיבא איגר מהדורה תנינא (ס"ס ו'): "דכשהפוסק כותב מוטב וכו' משמע דמדרך חומרא הוא ולא מדינא" ע"ש, ומצאתי שכתב כן גם בשו"ת מהרשד"ם או"ח (סימן א') כשהטור כותב מוטב וכו' אינו אלא למצוה מן המובחר ע"ש, ועיין בזה בארוכה בחיבורי שלום יעקב (סימן ט'), ובדברינו לעיל (אות ג') וצרף לכאן.

ועוד כתב ביד יצחק שם דארובה המוכרים החמץ הדבוק בדפנות ואין צריך לומר הבלוע בכלים לא חלה המכירה כלל והוי דבר שאין בו ממש ודוק היטב.

שנמכרו במכירת חמץ דערב פסח וכנזכר בדבריך לעיל.

ו.

ואתה ידידי המעיין ה"י ראה נא ראה דבר מעניין, שעם שבקהלות ארץ ליטא התפשטו פסקי רבינו הגדול הגר"א זצ"ל כנודע, ודעתו שאין למכור הכלים עצמם, ומי שמכר הכלים במכירה דערב פסח צריך לחזור ולהטבילים כנ"ל, מכל מקום המנהג הפשוט שם היה למכור גוף הכלים ולא חזרו להטבילים, וכמו שהבאתי עדות גאוני ליטא בעל ערוך השלחן ז"ל וכל הגאונים הנ"ל הנזכרים ואתם רבנן קשישאי וכנ"ל בספר תבואות שמש, והדברים מקבילים משנה תוקף אחר שגם בספר השימושי שנתפשט למאוד בארץ ליטא הוא ספר חכמת אדם פסק שאם מכר גוף הכלים יחזור ויטביל, ועם כל זה המנהג שם היה למכור גוף הכלים וכנ"ל, דוק והבן הרבה.

וכיוצא בזה ממש בארץ הונגריה ששם התפשטו והתקבלו פסקי רבינו הגדול בעל חתם סופר זצ"ל, מכל מקום רבים מעידים שהמנהג שם היה שהיו מוכרים גוף הכלים ואחר הפסח לא היו מטבילים אותם, וככתוב בשו"ת יד יצחק ופרי השדה, וכך כתוב בנוסח שטר מכירה דהגאון מראה יחזקאל ז"ל שהיה מאתרא דהתם, הרי שהמנהג הפשוט שם בארץ הונגריה היה למכור גוף הכלים, וזה כמנהג ארץ עדן וככתוב בשטר המכירה שלהם וכמו שהעתקת לי אתה ידידי הי"ו וכנ"ל בראש דבריך.

והשתא נובין ונדון ונאמר אחר שמנהג העולם שלא להטביל הכלים שנמכרו במכירת חמץ, וכמו שהעיד במפורש הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל כנ"ל, וכן היה מנהג ארץ ליטא, ומנהג ארץ הונגריה, וכמבואר בהדיא לעיל, מכאן יש לנו לומר שכך היה מנהג כל ישראל בכל מקום שהוא, כי ילמד המפורש על הסתום, ומנהג המקומות דלעיל ילמד על מנהג אחינו בית ישראל די בכל אתר ואתר.

ומנא תימרא מהא תימרא, מדקיימא לן מנהג מקום מגלה על מנהג מקום אחר, וכך

נוקטים להלכה שכשיש ספק במנהג איך נהגו בעיר, יש ללכת אחר מנהג רוב העולם ורוב המקומות, ויגלה המפורש על הסתום, וכמו שהאריך בזה למאד הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת חקקי לב ח"א (יו"ד סימן נ"ה דצ"ה סע"א ואילך) עש"ב, ועיין בדברי הגאון רבי חיים ן' עטר ז"ל בספר פרי תאר הביא דבריו מו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים יו"ד (ס"ס פ"ב אות ל"ב) ע"ש.

והגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו משא חיים חלק המנהגים (מערכת ס' אות קנ"ט) כה כתב: "אם יש ספק באיזו עיר אם המנהג לאסור או להתיר, ואין להם בירור — יש להם ללכת אחר רוב העולם, מה שהם נוהגים לאסור או להתיר, עיין בספרי שו"ת נשמת כל חי יו"ד (סימן ס"ו דק"ג ע"א) ע"ש.

ושם במשא חיים (מערכת ג' אות ל"ה) כתב: "מנהג בדבר שלא נודע בעיר, ונסתפקו איך ינהגו, למדים ממקומות אחרים ששם נתפשט המנהג, וכמו שכתב בשו"ת דבר שמואל (סימן רמ"א דס"ט ע"ב) וזו לשונו "באופן שכן ראינו בעיר הזאת [ונציה], ואם בעיר אזמיר לא נודע וכו', למה לא יכריעו הספק להטות אחרי המקומות שנתפשט בהם המנהג, כדאשכחן בספרי הפוסקים הובאו בבית יוסף (יו"ד סימן פ"ב) שהמקומות שאין להם מסורת וגם אין להם מנהג פשוט לאיסור, סומכים על סמך המקום שיש להם מסורת" עכ"ל.

ועוד שם במשא חיים (מערכת מ' אות קכ"א) כתב: "דין התלוי במחלוקת הפוסקים, אין לך הכרעה גדולה מן המנהג, וראוי ללכת אחריו אף במקום אחר שהמנהג בו איננו ברור" ע"ש, ועוד עיין לו שם במשא חיים (מערכת ג' אות כ"ו) ע"ש, ובספר שדי חמד (מערכת מ' כלל רל"ז) שהביא כל דברי הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל דלעיל, ובס"ד אנחנו הוספנו על דבריו ע"ש.

וכן מצאתי לגאון ירושלים ת"ו בספר פרי האדמה שכתב: "כיון שכתב מוה"ר רבי יצחק הכהן ז"ל דמנהג אזמיר כן, מסתמא כך הוא

ז.

ואדרבה על המנהג לכתוב בשטר המכירה שאין מוכרים גוף הכלי אלא רק החמץ הדבוק והבלוע בו — רבו המערערים והמפקקים כנודע, דאיך יתכן למכור רק החמץ הבלוע בכלי שאין בו שוויות כלל שאינו שוה פרוטה, ואיך תחול עליו המכירה וכמו שהזכרתי זאת בדברינו לעיל (אות ו'), מדברי הגאונים יד יצחק ותבואות שמש ועוד.

וידוע אני בבירור שפוסק הדור מרנא ורבנא הגרי"ש אלישיב שליט"א דעתו שאינהמועילה מכירת החמץ הבלוע אשר בכלים ואין צריך למכור זאת, ולהלחטו"א עיין למחותנו מופת הדור רבינו הגאון בעל קהלות יעקב זצ"ל במכתבו אליו שבספר ארחות רבינו ח"ב (דף כ"ב אות ט"ז) מה שכתב להסביר הדברים, עיין שם.

ועוד יש לדרון לפי סברת הפוסקים בקנין בדבר המועיל עם דבר שאין בו ממש דלא קנה כלל עיין שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא (חומ"מ סימן כ"ה ד"ה והנה) על פי דברי רבינו הרמ"א ז"ל בהגהה חומ"מ (ס"ס ר"ג ס"י) ע"ש, ולפי זה אחר שהבלוע שבכלים לאו בר קנין ולא חל עליו קנין כנ"ל, אם כן יש לדרון ולומר דמבטל כל מכירת החמץ, ועיין היטב במשנה למלך הלכות מכירה (פ"ד ה"ה) משם תשובת הרמב"ן ז"ל, ושו"ת יהודה יעלה חומ"מ (סימן כ"ז), ופתחי תשובה חומ"מ (שם), ועיין.

ושמעתי מכמה תלמידי חכמים מופלגים הי"ו, שיש לעיין בשטרות דנוסח זה "הבלוע שבכלים", ואמרו לי שהם עושים כעיקר הדין לנקות הכלי היטב מכל חמץ ולהצניעו במקום מיוחד שאין נכנסים אליו, וכדאמרו בפסחים (ל' א') ולישהינהו, וכמפורש בדברי מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (ר"ס תנ"א), ואין מוכרים כלל הכלים, אחר שהרבה יש לדרון אם חלה מכירת הבלוע שבכלים ודוק.

ולסיום אביא לך ידידי נפשי הי"ו מה שהעתיקו לי מספר נטעי גבריאל הלכות פסח (פמ"ד ס"ח): "אם עבר ומכר אף הכלים עצמם אין צריך להטבילם אחר הפסח, ויש אומרים שחייב להטבילם לאחר הפסח בלי ברכה".

מנהג ירושלים", והובא בספר חקרי לב חומ"מ (סימן ע"ה) ע"ש.

ובזה תבין מה שכתב הגאון משאלוניקי רבי אברהם הכהן ז"ל בספרו טהרת המים חלק שיורי טהרה (מערכת ה' כלל י"ד) שכל שלא נתברר מנהג עירו "שאלוניקי", אזי יש ללמוד ממנהג העיר "אזמיר" ע"ש, ועוד עיין לו שם בשיורי טהרה (מערכת י' אות כ"ג) עיין שם. ויש לעיין גם בספרו טהרת המים (מערכת ו' כלל ז'), ועוד שם (מערכת מ' כלל ע"ה), ובספרו שו"ת מעט מים (סימן צ"ד דצ"ב סע"ב) עיין שם].

וזכורני להדיא שכזאת ראיתי גם לגאון מפאס שבמרוקו הוא רבי ידידיה מונסונייגו ז"ל בשו"ת דבר אמת שכתב שכל שלא נתברר מנהג מקומם שם במרוקו, יש ללמוד ממנהג שאלוניקי, עיין בו כי אינו לפני כעת.

ושארי דודי זקני ריש גלותא הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בשו"ת רב פעלים ח"ב (חומ"מ סימן ג') למד ממנהג ירושלים המפורש למנהג בכל הסתום ע"ש, ומו"ז הגאון ז"ל בכף החיים או"ח (סימן ת"צ אות ע"ח) כתב: "כן מנהג בכל, וצריך לומר שגם כן הוא מנהג הודו ופרס וערי אשור שכולם הולכים אחר מנהג מדינת בבל", וטעמא דמילתא כנ"ל, ודוק היטב.

והחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (ס"ס כ') כתב והעיד שמנהג בני ספרד בירושלים וחברון ת"ו, שלא לכפול בהלל רק עד הצליחה נא ותו לא, וסיים "ומן הסתם כך גם מנהג צפת ת"ו", וכיוצא בזה כתב בספרו לב דוד (פרק ל"א דף קכ"ט) על מנהג אחר: "וכן נתפשט המנהג בעיר ירושלים ובעיר חברון, ומן הסתם הכי נהוג בעיר צפת" ע"ש והיינו כנ"ל.

ועל פי האמור מבין אני מנהגו הראשון של הגאון בעל שדי חמד ז"ל שהיה מוכר במכירת חמץ דערב פסח גוף הכלים וכנ"ל אחר שכך היה המנהג שם במקומו, וכנ"ל, ומינה נמי לדברי רבינו הגדול בעל בן איש חי ז"ל, ולפי זה אפסה מכל וכל הטענה מדוע כתב שימכור גוף הכלים, דאחר שכך היה המנהג, מה מקום יש להלין עליו ודוק.

והנה אין לי ספר זה, והבאתי כאן מה שהעתיקו לי בשמו, ולעיל כבר הבאנו חלק מדברי הספרים הנ"ל, וכעת לריבוי הטרדות הגדולות אי אפשר לי לעיין ביתר דברות קדשם של כל גאוני בתראי ז"ל שהזכיר בספר נטעי גבריא, ואתה תחזה. [אך מה שהביאו בשם החזון איש ז"ל, צ"ע ששם בספר ארחות רבינו כתוב שנהג להטביל הכלים, וכך דעתו בספרו אמונה ובטחון (פ"ג ס"ח), ואולי טעות העתקה יש כאן].

מסקנה להלכה: אחר שמצינו רבים גדולים ושלמים מגאוני הדורות נ"ע שסוברים להדיא כמו רבינו הגדול בעל בן איש חי ז"ל שמי שמכר כליו לגוי במכירת חמץ דערב פסח אין צריך לחזור ולהטביל הכלים אחרי הפסח, ורבים מהם עשו בעצמם מעשה רב למכור בערב פסח גוף הכלים לגוי ולא חזרו להטבילם אחר הפסח כנ"ל, לכן מי שנהג למכור גוף הכלים לגוי ואינו חוזר ומטבילם, בודאי יש לו אילנות גדולים וחזקים מאוד להשען עליהם, ופשוט שאין להרעיש עליו לא ביד חזקה ובקול תרועה ולא בקול דממה דקה, ובפרט אחר שכך היה המנהג הפשוט בתפוצות ישראל, וכדפסק רבינו הגדול דודי זקני הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל בספר תורה דיליה בן איש חי, ודבריו אמיתיים חיים וקיימים כמנהגו הטוב זיע"א. זה הנלע"ד בס"ד.

ובמקורות שם ציין לדעה זו שאם מכר הכלים לגוי אין צריך להטביל הכלים לדברי הגאון רבי שלמה קלוגר ז"ל בשו"ת האלף לך שלמה יו"ד (סימן קצ"ג), ובהגהותיו חכמת שלמה או"ח (סימן תמ"ח ס"ה), ולגרי"ש נתנון בשו"ת שואל ומשיב מהדורה תליתאה (סימן נ"א), ושו"ת ארץ צבי (סימן פ"ב), וארחות חיים ספינקא (סימן תמ"ב אות כ"א), וערוך השלחן יו"ד (סימן ק"כ סנ"ב), ושו"ת פרי השדה ח"ג (סימן כ"ו), וספר זכור לאברהם (אות ח' ד"ה ע"א), שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג (סימן כ"ו) והטעם כיון דמכירת חמץ שלנו אינה נחשבת כמכירה גמורה לענין זה, והאריך בזה בשדי חמד מערכת חמץ ומצה (סימן ט' אות כ"ז), וכן כתב הגאון מריגא בספר תבואות שמש (סימן צ"ז) והעיד בגודלו שראה שטרי מכירה מגדולי ישראל שמכרו הכלים עצמן ואפילו הכי לא הצריכו להטבילם אחר הפסח, ועיין בספר דרכי תשובה יו"ד (סימן ק"כ אות צ'), וכן כתב בשו"ת קנין תורה ח"ה (סימן ל"ד) שכן נהג זקינו הגאון בעל פתחא זוטא ז"ל למכור הכלים ולא הטבילם אחר הפסח, וכן כתב בל"ש חו"ח (דף ס"ד) שכן מעשה רב שאין צריך לטובלם לאחר הפסח, ושכן כתב בספר ארחות רבינו (הלכות פסח אות ט"ז) שכך נהג רבינו החזון איש זצ"ל שלא הטביל הכלים".

עדות על חידוש העולם

כל האומר ויכולו וגו' מוחלין לו על כל עונותיו, כי ויכולו הוא עדות על חידוש העולם ובע"כ צריך האדם להיות כשר לעדות, א"כ הוא אם עבר עבירה ח"ו הוא פסול לעדות, לכן מוחלין לו על כל עונותיו להיות עדותו עדות כשירה לאמיתתו.

(תפארת שלמה)